

KÖNÜL NƏCƏFOVA
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
e-mail: najafova.konul1982@gmail.com

XARİCİ DİLLƏRİN TƏDRİSİNDƏ QRAMMATİK BACARIQLARIN FORMALAŞDIRILMASI METODİKASI

Açar sözlər:strategiya, şifahi nitq, kontekst.

Key words : strategy, oral speech,context.

Ключевые слова: стратегия, устная речь, контекст

Azərbaycanın dünyanın müxtəlif ölkələri ilə çoxşaxəli əlaqələrinin inkişaf etdiyi bir zamanda ölkəmizdə xarici dilləri, xüsusilə də qlobal səviyyədə əsas ünsiyyət vasitəsi olan ingilis dilini öyrənən şəxslərin sayı gündən-günə artmaqdadır. Qrammatikanın kommunikativ- yönümlü təlimi zamanı tələbələr daha fəal, yaradıcı, təşəbbüskar olmaları ilə yanaşı, xüsusilə qrammatik baxımdan səhvlər buraxmağa da qismən meyilli olurlar. Bizcə, burada ilk növbədə məqsədlər düzgün müəyyənləşdirilməlidir. Məqsədlərin düzgün qoyulması təlim prosesində çox şeyi həll edir. Müəllimin tələbələri fəaliyyətə cəlb etməsi, sual –cavab, dialoqlar, tapşırıqlar və s. işin səmərəsini artırmağa xidmət edir. Burada yaş, fərdi və cinsi xüsusiyyətlər də xüsusi önəm daşıyır. Xüsusilə, qeyd edilməli məsələ burada psixoloji inkişafın nəzərə alınmasıdır. Belə ki, müəllim psixoloji inkişafa təsir edən ən güclü amillər sırasındadır. Pedaqoji prosesdə əyaniliyin anlayışa xidmət etməsi prinsipinə görə müəllim pedaqoji prosesdə əyani vasitələrdən istifadə edən zaman çalışır ki, tələbələrin müşahidə etdikləri cisimlərə dair təəssüratları qavrayış və təəvvür səviyyəsində qalmasın, əyanilik ümumiləşdirmə vasitəsinə, müvafiq anlayışları formalaşdırmaq vasitəsinə çevrilsin. Xüsusilə də, dil bacarıq və vərdişlərinin öyrədilməsi və yoxlanılması zamanı əyani vəsaitlər olmadan keçinmək mümkün deyildir. Əgər tələbələrə səs öyrədilsə, mütləq onların düzgün tələffüz qaydalarını hazır dialoq və monoloq vasitəsi ilə dinləmək lazımdır. Qrammatikanın tədrisi zamanı, şərti əyani vasitələrdən olan sxemlər və cədvəllərin istifadəsi məqsədəuyğundur. Dil bacarıq və vərdişlərinin yoxlanılması zamanı da eyni vəsaitlərin olması vacib şərtlərdən hesab olunur. Məhz bu üsulla müəllim tələbələrinin mənimsəmə səviyyələrini və vəsaitlərlə işləmə bacarıqlarını təyin edir. Müəllimin keçdiyi dərslər rəngarəng və müxtəlifliklərlə dolu olmalıdır. Ona görə də müxtəlif üsullardan istifadə prinsipi tələb edir ki, müəllim pedaqoji proses zamanı mövzunun mahiyyətini şüurlu şəkildə başa düşməyə xidmət edə bilən bir deyil, bir neçə üsuldən istifadə etsin. Belə bir şəraitdə tələbələrin nəinki mümkün qədər duyğu orqanları fəallaşır, bununla yanaşı, onların təfəkkürləri də hərəkətə gəlir. Pedaqoji prosesdə nikbinlik prinsipi qeyd edir ki, pedaqoji

işdə müəllimin nikbinliyi, inamı gücləndikcə uğurları da artır. Müəllimin dərsi ürəkaçan olarsa, bu zaman istədiyimiz nəticələri əldə edə bilərik. Beləliklə, qrammatikanın mənimsənilməsinin əsas göstəricisi düzgün əməliyyatların aparılması hesab edilir. Müvafiq olaraq, qrammatika-yönümlü tədris qoyulan məqsədə, yəni xarici dil materiallarını düzgün şəkildə istifadə etmək bacarığının formalaşdırılmasına nail olmaq istiqamətində qurulur. Aşağı kurs tələbələrində əsas diqqət nitqin formal cəhətlərinə deyil, onun məzmununa yönəldilməlidir. Bu da müvafiq vərdiş və bacarıqların , o cümlədən, leksik, qrammatik, tələffüz vərdiş və bacarıqlarının yüksək səviyyədə avtomatlaşdırılmasını nəzərdə tutur.[2,s.34].Tələbələrə yeni qrammatik strukturların təqdim edilməsinin bir neçə yolu vardır: -Bilavasitə qrammatikanın öyrədilməsi zamanı müəllim qrammatik qaydaları tələbələrə izah edir və lazım olan məlumatları verir.-Qrammatikanın vasitəli yolla öyrədilməsi zamanı müəllim tələbələrə heç bir izahat verməsə də qrammatik materialların mənimsənilməsində müxtəlif yollarla yardımçı olur. Qrammatikanın bilavasitə öyrədilməsi prosesində müəllim qaydaları tələbələrə izah edir və müvafiq biliklərlə təmin edir . Məsələn, ingilis dilində ümumi suallara aid qaydaları izah edərkən, müəllim indiki qeyri-müəyyən zamanda “can” modal feli vasitəsilə sual vermək formasını xəbər və mübtadənin yerlərini dəyişməklə modal feli cümlənin əvvəlinə keçürməyin vacibliyi barədə tələbələrə məlumat verir.

I can speak English .

Can you speak English?

Qrammatika mətnə istinad olunaraq təqdim edilə bilər. Qrammatikanın bilavasitə təqdim edilməsinin daha bir yolu tələbələrə təqdim edilən mətnə mənimsənilməsi nəzərdə tutulan qrammatik strukturların altından xətt çəkməyi tapşırmaqdır. Sonra tələbələr özləri müstəqil surətdə qrammatik qaydaları işləyib təqdim etməlidirlər. Bu tipli tapşırıqlar cütlük və ya qrup şəklində müzakirə edilə bilər. Tələbələrə düzgün istiqamətə yönəltmək məqsədilə müəllim onlara müvafiq tapşırıqlar verə bilər. Bu günə kimi ingilis dilinin aşılmasında bacarıq və vərdişlərin rolu və istifadə yolları, aşılma və yoxlama üsulları barədə çoxlu nəzəri məlumatlar işlənmiş, praktik əhəmiyyətindən danışılmış, kitablar, jurnallar işıq üzünə görmüşdür. İngilis dilinin lüğət tərkibindən bəhs edərkən tələbələrımız bir çox çətinliklərlə qarşılaşırlar. Dilin lüğət tərkibi dilin mənimsənilməsində ən vacib amillərdən biridir. Əgər tədris zamanı xarici dili öyrənən tələbələr dili öyrənməkdə çətinlik çəkərlərsə, bu zaman interaktiv üsuldən istifadə etmək ən optimal yoldur. Qrammatikanı tədris edərkən, müəyyən tövsiyələri nəzərə almaqla təlim prosesinin daha səmərəli şəkildə qurulması və uğurlu nailiyyətlərin əldə edilməsi üçün müvafiq şəraitin yaradılması mümkündür:

-Qrammatik materiallar həm bilavasitə, həm də vasitəli şəkildə təqdim edilə bilər.

-Qrammatik strukturların kontekst daxilində təqdim edilməsi həmin strukturların qrammatik mənasını tələbələrə aşılamaq və onlarda qrammatik materialların istifadə edilməsi bacarıqlarının formalaşdırılmasını təmin edir.

-Qrammatik strukturların mənimsənilməsi səviyyəsini müəyyənləşdirmək üçün müvafiq sualların tələbələrə verilməsi tövsiyə olunur.

Tələbələr yeni qrammatik strukturları müxtəlif nitq fəaliyyətlərində işlətməlidir. Qrammatik strukturlardan yaradıcı şəkildə istifadə etmək bacarığına yiyələnmək məqsədilə mənimsənilməli olan materiallar müzakirə, mübahisə, rollu oyunlar, təqdimatlar və s. şəkildə istifadə edilməlidir.

Yeni qrammatik vahid və strukturlar müəllim tərəfindən təqdim edilərkən onların hansı məna kəsb etməsi anlaşıqlı xarakter daşmalıdır. Qrammatikanın təlimi prosesini səmərəli şəkildə təşkil etmək üçün ən uğurlu olan təlim modeli kimi PPP modeli (Presentation- Practice - Production, Təqdim etmə mərhələsi – Təcrübə mərhələsi – Yaradıcı mərhələ) təklif olunur. Tələbələr təqdim edilən qrammatik vahidlərin nə vaxt? və necə? istifadə edilməsi haqqında məlumatlı olmalıdırlar. Məsələn, ingilis dilində söz sırasından danışarkən sözlərin hansı sıra ilə düzüldüyü haqqında tələbələrə məlumatlandırmaq və söz sırasının hansı səbəbdən dəyişdiyini onlara izah etmək lazımdır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, dərslərin əksəriyyətində tərcümələrə daha çox yer verilir. Tələbələr qrammatik vərdişlərin aşılmasına imkan verən tapşırıqları böyük həvəslə yerinə yetirirlər. Onlar birləşmə əlaqəsinə girən sözlərin məna əlaqələrini müəyyənləşdirmək üçün müxtəlif sözlərin təhlil edilməsində maraqlı olurlar. Bu cür kommunikativ fəaliyyət zamanı tələbələrin şəxsi mülahizələri ümumi mənanaya malik olur. Sifətin öyrədilməsi zamanı tələbələr onlara məlum olan sifətlərdən müəyyən ardıcılığa riayət etməklə bu və ya digər əşyanı təsvir edirlər. Xarici maddi əlamətlər ilə bağlı olan birinci tələbə əşyanın ölçüsü haqqında məlumat verirsə, növbəti tələbə yalnız həmin əşyanın həcmi, daha sonra çəkisinin, formasının, rənginin və s. xarakteristikasını verə bilər. Bütün cavablar yaddaşda saxlanılmaqla yeni cavablarla təkrar olunur və ya əlavə olunur. Nəticədə, tələbələrin cavabları sayəsində əşya haqqında tam təsəvvür formalaşır. Bu zaman hər bir tələbənin cavabı müəllim tərəfindən müsbət yönümdə möhkəmləndirilir, təsvir olunan əşyanın tam xarakteristikasının yaradılması üçün hər bir cavabın vacibliyi vurğulanır. Nitq fəaliyyətində kollektiv şəkildə iştirak nitq fəaliyyətini artıq tədrisin ilkin mərhələsində reallaşdırmaq barədə tələbələrdə tam təsəvvür yaradır. Bu isə, öz növbəsində, həyata keçirilən nitq fəaliyyətinin müsbət emosional yönümdə möhkəmləndirilməsinə gətirib çıxarır və nəticə etibarilə, xarici dildə nitq fəaliyyətinin tədrisinin uğurlu olmasına səbəb olur. Tədrisin ikinci mərhələsində çalışmaların yerinə yetirilmə vaxtı, materialı, rəngarəngliyi və s. mühüm

əhəmiyyət kəsb edir. Əgər tədrisin birinci mərhələsində obyektin genişləndirilməsini nəzərdə tutan sərbəst söz birləşmələri seçilərək götürülsə, tədrisin ikinci mərhələsində sərbəst söz birləşmələrinin cümlənin strukturuna daxil edilməsi nəzərdə tutulur. İngilis dilinin lüğət tərkibi ilə işləyərkən tələbələrin üzləşdiyi problemlə məsələlərdən biri də təqdim olunan sözləri və onların mənalərini yadda saxlamaqdır. Bunu aradan qaldırmaq üçün bir neçə məhsuldar yollar var ki, müəllim və tələbələr onlardan istifadə etməlidirlər. Bu yollar aşağıdakılardır: 1) Diqqətlə dinləmək. Müəllim yeni söz təqdim edərkən onu səsli şəkildə cümlə daxilində, yaxud ayrılıqda tələffüz etməlidir, eyni zamanda yaxşı olardı ki, çətin sözləri hecalara bölərək tələffüz etsin. 2) Sözü tələffüz etmək – tələbələr eşitdikləri, öyrəndikləri sözləri şifahi olaraq tələffüz etsələr, yadda saxlama prosesi uğurlu ola bilər. 3) Sözü izahlı şəkildə öyrənmək – bu yol sözlərin tam dəqiqliyi ilə yadda qalmasına kömək olur. Eyni zamanda sözləri izahlı şəkildə yadda saxlayanda istənilən xarici dil mətnini rahatlıqla anlamaq mümkündür. Çünki tərcümədən fərqli olaraq, hər hansı bir mətni ifadə olunduğu dildə dərk etmək tələbəyə daha rahat və asan gəlir. Dillərin tədrisində müxtəlif tələblərin maraqlarına cavab verə bilən fərqli metod və üsulların istifadə edilməsi tələbələrdə motivasiyanın formalaşdırılmasına kömək edir, onları öyrənmə prosesinin fəal iştirakçısına çevirir və dilləri sərbəst öyrənilməsi bacarığının inkişaf etdirilməsini təmin edir.

Ədəbiyyat

1. Riley, P. 1989. Keeping Secrets; ESP/ LSP and the Sociology of Knowledge. In European Journal of Teacher Education. Vol. 12, pp. 69-81.
2. Rixson, S. 1992. "English and other Language for younger children: Practice and theory in a rapidly Changing World", Language Teaching, 25, 2, pp.73-94.
3. Savignon, S. 1983. Communicative Competence: Theory and classroom practice. Reading, Mass: Addison Wesley, p. 47.
4. Canale M. and Swain M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing // Applied Linguistics, 1980, v.1 (1), p. 1-47

K. Najafova

The methods of developing grammatical abilities in FLT

Summary

The article deals with the methods of developing grammatical abilities in FLT. Today the main goal of teaching and learning foreign languages in the global world is developing language learners' ability to use the target language for communication. The main aim of State program is to form a

unique national education by means of ICT and provide qualitative educative opportunity in order to integrate into worldwide education system. The process of teaching English should be based on the communicative – functional approach to teaching languages. The author tries to detect and describe the ways on this problem.

The whole process of teaching speech should be goal-oriented systematic. One of the main goals of language learning is to acquire the ability to communicate effectively. So, the article is very actual and interesting in order to master the language. Our aim should be to communicate well. These abilities should be gained actively. Therefore teachers play a great role in this process. The process must be student-centered.

К. Наджафова

**Методы формирования грамматических навыков на
преподавании иностранного языка
Резюме**

В данной статье рассматриваются о методах формирования грамматических навыков на преподавании иностранного языка. Здесь говорится о необходимости внесения радикальных изменений в существующую систему обучения устной речи на иностранном языке. Основной целью Государственной программы является формирование единой общенациональной среды образования путём внедрения и использование современных информационно-коммуникативных технологий и обеспечением возможностью качественного образования, а также создания условий для интеграции государственной системы образования в мировую систему образования. Процесс английскому языку в целом и процесс обучения речи должен базироваться на коммуникативно – функциональном принципе. Обучением устной речи должно носить целенаправленный, системный, поэтапный характер, что будет содействовать повышению эффективности данного процесса. Одной из основных целей изучения языка является обладание умением эффективно общаться на изучаемом языке.

Rəyçi: Nuriyyə Əliyeva
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru